

MAGDALENA RUTKOWSKA-SOWA

(Uniwersytet w Białymstoku)

Odpowiedzialność prawna z tytułu popełnienia plagiatu

Współcześnie w słowniku języka polskiego znaleźć można następujące definicje plagiatu: „kradzież literacka, artystyczna, naukowa, przywłaszczenie cudzego utworu, pomysłu twórczego; dosłowne zapożyczenie z cudzych dzieł podane jako oryginalne i własne”¹ czy „przywłaszczenie cudzego pomysłu, dzieła, utworu, podanie ich (w całości lub części) za własne, opublikowanie ich pod własnym nazwiskiem; piractwo literackie”². Zgodne są one z powszechnym rozumieniem tego zjawiska. Tradycyjnie pojęcie „plagiat” łączone jest z tzw. kradzieżą literacką, co ciekawe – analizy prawne odnoszące się do tej formy twórczości są rzadkością. Najczęściej problem rozważany jest w odniesieniu do dzieł naukowych³, muzycznych⁴

¹ *Mały słownik języka polskiego*, red. S. Skorupka, H. Auderska, Z. Łempicka, Warszawa 1969, s. 561.

² *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych Władysława Kopalińskiego*, <http://www.slownik-online.pl/kopalinski/BD415B204703DEEE125657F00-807E29.php> (dostęp: 14.06.2013).

³ Por. A. Szewc, *Plagiat*, „Monitor Prawniczy” 1996, nr 2; J. Górski, *O plagiatkach i plagiatorach*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej” 1974, z. 1, s. 296; J. Sieńczyło-Chlabcz, *Odpowiedzialność nauczycieli akademickich, doktorantów i studentów z tytułu popełnienia plagiatu*, „Transformacja Prawa Prywatnego” 2010, nr 1.

⁴ Por. J. Barta, *Plagiat muzyczny*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej” 1978, z. 17; A. Sewerynik, *Plagiat w muzyce*, „Kwartalnik Urzędu Patentowego RP” 2012, nr 4.

czy z zakresu sztuk wizualnych⁵. W niniejszej pracy uwagi poczynione zostaną w odniesieniu do plagiatu w znaczeniu pierwotnym, a zatem dotyczącym tekstu.

1. Plagiat w literaturze

Termin „plagiat” wywodzi się z języka łacińskiego *plagiatus* (‘skradziony’), mającego swe źródło w *plagium* (‘porwanie, kradzież’)⁶. Pierwszym, który użył tego słowa we współczesnym znaczeniu, był Marcjalis, poeta rzymski, żyjący w I wieku naszej ery. Mianem *plagiarius* – złodzieja, rabusia – nazwał Fidentinusa, który jako własną przedstawiał jego twórczość. Marcjalis w jednym ze swych epigramów porównał opublikowane przez siebie wiersze do wyzwolonych niewolników, działania zaś Fidentinusa do handlowania owymi niewolnikami⁷. W innym nakazał przyznać się Fidentinusowi do faktu, że czyta ludziom jego fraszki, albo zapłacić, by milczał i uznał, że są kwita⁸. Potępiająca plagiat postawa Marcjalisa była wyjątkiem, większość mu współczesnych, jak również przedstawiciele kolejnych epok – średniowiecza i renesansu, traktowała plagiat jako drogę do doskonalenia stylu i języka, zachęcała do naśladownictwa⁹.

Zarzut popełnienia plagiatu wysuwany był w stosunku do największych – Williama Szekspira, Moliera czy Francesca Petrarcki. Ostatni w jednym z listów przyznał, że swój poemat tworzył zgodnie z zasadą: jeden wiersz własny, drugi przejęty od innego słynnego poety. Oddawało to renesansowe postrzeganie plagiatu. Zarzut wykorzystywania cudzej twórczości odpierano, cytując słowa Erazma z Rotterdamu: „czyż pszczoły zbierają pyłek tylko z jednego krzewu?”¹⁰. Plagiat to problem znany również w polskiej literaturze. Powszechnie kopiowani byli twórcy tacy jak Jan Kochanowski czy Mikołaj Rej.

⁵ M.M. Bieczyński, *Plagiat jako immanentna granica wolności twórczości artystycznej*, „Studia Prawnicze” 2011, nr 2.

⁶ A. Szewc, dz. cyt., s. 43.

⁷ Cyt. za: J. Barta, dz. cyt., s. 42.

⁸ Marcjalis, *Epigramy*, 129, Warszawa 1985, s. 26, za: G. Sołtysiak, *Plagiat. Zarys problemu*, Warszawa 2009, s. 19.

⁹ G. Sołtysiak, dz. cyt., s. 19.

¹⁰ Cyt. za: tamże, s. 21.

Także w epoce oświecenia plagiat stanowił sposób kreacji. Twórcy, z których dorobku czerpano, nierzadko przyjmowali kopiowanie jako swoiste wyróżnienie i uznanie dla ich sztuki¹¹. Zmianę w ocenie plagiatu przyniósł wiek XIX i XX. Zazwyczaj wykryte przypadki owiane były nutą skandalu, a ich bohaterowie ponosili konsekwencje prawne i towarzyskie. Jako przykład wskazać można sprawy z udziałem Gabrieli Zapolskiej, Kazimierza Przerwy-Tetmajera, Juliana Tuwima¹², z twórców bardziej współczesnych – Jerzego Kosińskiego, Andrzeja Sapkowskiego. Obecnie prawo do autorstwa jest powszechnie egzekwowane, głównie ze względu na możliwości, jakie stwarzają środki masowego przekazu. Przypadki plagiatu są nagłaśniane, poznawane przez opinię publiczną i najczęściej (choć nie zawsze) spotykają się z dezaprobatą społeczną.

2. Plagiat w przepisach prawa polskiego

Słowo „plagiat” długo pozostawało terminem pozaprawnym, ponieważ ustawodawca nie posługiwał się nim w żadnym akcie prawnym. Do chwili obecnej nie występuje w ustawach z zakresu prawa własności intelektualnej, pojawia się natomiast w art. 217 ust. 5 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym – w przepisie dotyczącym odpowiedzialności dyscyplinarnej studentów¹³. „Plagiat” wciąż nie ma definicji legalnej, brak także powszechnie przyjętego znaczenia tego terminu. W literaturze przedmiotu wskazuje się, że należy

¹¹ J. Barta, dz. cyt., s. 43.

¹² G. Soltysiak, dz. cyt., s. 24; przykładów plagiatów w polskiej literaturze dostarcza przywołana tam literatura, m.in.: A. Fulińska, *Nasładowanie i twórczość: renesansowe teorie imitacji, emulacji i przekładu*, Wrocław 2000; H. Markiewicz, *Zabawy literackie*, Kraków 1992; A. Brückner, *Dzieje literatury polskiej w zarysie*, t. II, Warszawa 1908; O. Missuna, *Warszawski pitaval literacki*, Warszawa 1960.

¹³ Termin „plagiat” nie występuje w przepisach ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, tekst jedn. Dz.U. z 2006 r. Nr 90, poz. 631 ze zm. (dalej: pr.aut.) ani w ustawie z dnia 30 czerwca 2000 r. Prawo własności przemysłowej, tekst jedn. Dz.U. z 2003 r. Nr 119, poz. 1117 ze zm., pojawia się natomiast w ustawie z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym, tekst jedn. Dz.U. z 2012 r., poz. 572 ze zm. (dalej: pr.sz.w.) – art. 217 ust. 5 pr.sz.w. „Nie stosuje się przedawnienia w odniesieniu do wszczęcia postępowania dyscyplinarnego wobec studenta, któremu zarzuca się popełnienie plagiatu”.

rozumieć go jako „bezprawne przywłaszczenie (przypisanie sobie) autorstwa lub współautorstwa całości bądź części cudzego, prawnie chronionego dobra intelektualnego, a w szczególności utworu”¹⁴. Często przytacza się także definicję wywodzącą się z *Małej encyklopedii prawa*, zgodnie z którą plagiatem jest „przywłaszczenie cudzego utworu literackiego, artystycznego lub naukowego i wydanie go pod własnym nazwiskiem, a także zapożyczenie cudzych dzieł, podane jako własne”¹⁵. Jej zakres poszerza się, wskazując, że plagiat dotyczy nie tylko wydania, ale i innych form zaprezentowania utworu jako twórczości własnej, w tym przekazanie go wydawnictwu, publiczne wygłoszenie¹⁶ czy umieszczenie na prywatnej stronie internetowej. Stanowisko to podziela Sąd Najwyższy, który w orzeczeniu z 21 listopada 1988 roku stwierdził, że plagiatem jest przywłaszczenie sobie autorstwa, rozumiane jako rozpowszechnianie cudzego dzieła pod własnym nazwiskiem bądź bez zmian, bądź ze zmianami¹⁷. Na marginesie rozważań należy dodać, że współcześnie w języku prawniczym plagiatowi nadaje się dużo szersze znaczenie. Jego zakresem obejmuje się przywłaszczenie autorstwa wszelkich dóbr własności intelektualnej, chronionych tak prawem autorskim, jak prawem własności przemysłowej, w tym przywłaszczenie autorstwa wynalazku¹⁸. Wiąże się je z tzw. piractwem intelektualnym.

Plagiat nie jest zjawiskiem jednorodnym. Przywłaszczenie autorstwa może dotyczyć zarówno całości, jak i fragmentów utworu. Plagiat może bezprawnie wykorzystać fragmenty jednego dzieła lub wielu, pochodzące z twórczości autorów krajowych jak i zagranicznych. Utwory kopiowane mogą być wcześniej rozpowszechnione i zdobyć popularność lub stanowić dzieła nieznanne szerszej publiczności.

Najczęstszym podziałem stosowanym w literaturze prawniczej, akceptowanym również przez orzecznictwo¹⁹, jest rozróżnienie

¹⁴ A. Szewc, dz. cyt., s. 44.

¹⁵ Zob. tamże, s. 43; J. Górski, dz. cyt., s. 299; M. Szaciński, *Naruszenie autorskich dóbr osobistych w postaci plagiatu, niedozwolonych zapożyczeń oraz zmieszanie utworu*, „Palestra” 1981, nr 6, s. 27.

¹⁶ J. Górski, dz. cyt., s. 299.

¹⁷ I K 993/88, niepubl.

¹⁸ J. Górski, dz. cyt., s. 296.

¹⁹ Por. Wyrok SN z dnia 20 maja 1983 r., I CR 92/83, Lex nr 63534.

plagiatu jawnego, określanego także mianem wyraźnego, zupełnego, wprost, oczywistego, bezpośredniego, oraz ukrytego, inaczej złożonego, pośredniego. Plagiat jawny oznacza, że plagiator bez zgody autora utworu pierwotnego dokonuje bezpośredniej reprodukcji dzieła²⁰, wykorzystuje oryginalną formę utworu²¹, przedstawia cudzy utwór jako własny w postaci niezmienionej albo po dokonaniu niewielkich zmian²². W jego ramach wyróżnić można dalsze podgrupy. Wyodrębnia się plagiat całościowy, częściowy, który obejmuje określony fragment utworu mający samodzielny charakter, np. rozdział książki, czy plagiat cytaty, polegający na przedstawieniu jako własnych urywków wyodrębnionych z cudzych dzieł, stworzenie w ten sposób np. zbioru złotych myśli²³.

Plagiat ukryty polega na przejęciu cudzego utworu lub jego fragmentów do dzieła, które częściowo zostało stworzone przez plagiatora²⁴, wiąże się z wprowadzaniem zmian w kompilowanym tekście, tak by utrudnić identyfikację fragmentów przejętych z twórczości innych osób²⁵. Do popełnienia plagiatu ukrytego może dojść przez wyeliminowanie niektórych wątków, dodanie postaci pobocznych²⁶. Podtypami plagiatu ukrytego są plagiat redakcyjny, inkorporacyjny, adaptacyjny oraz współautorski. Pierwszy dokonywany jest przez przeprowadzenie odpowiedniej selekcji i zestawienie treści kilku dzieł, drugi oznacza traktowanie cytatów jako tekstu własnego, pomijanie oznaczeń zapożyczonych fragmentów. W praktyce jest to popularny sposób pisania tekstów za pomocą metody „kopiuj-wklej”, tworzenie tzw. puzzli tekstowych²⁷. Trzeci polega na przeróbce cudzego

²⁰ A. Jędrzejewska, *Odpowiedzialność za naruszenie autorskich praw majątkowych i osobistych poprzez popełnienie plagiatu*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej” 1987, z. 44, s. 110.

²¹ J. Górski, dz. cyt., s. 299.

²² Z. Cwiakalski, *Odpowiedzialność karna*, [w:] *Prawo autorskie i prawa pokrewne*, red. J. Barta, R. Markiewicz, Warszawa 2011, s. 726.

²³ B. Michalski, *Podstawowe problemy prawa prasowego*, Warszawa 1998, s. 108.

²⁴ M. Szaciński, dz. cyt., s. 27.

²⁵ S. Stanisławska-Kloc, *Plagiat i autoplgiat*, „Infos” 2011, nr 16, s. 1.

²⁶ A. Jędrzejewska, dz. cyt., s. 114.

²⁷ G. Sołtysiak, dz. cyt., s. 13.

utworu i podawaniu się za autora tego rzekomo oryginalnego dzieła, np. przypisywanie sobie autorstwa i przedstawianie jako oryginalnego utworu scenicznego albo scenariusza filmowego, który w istocie powstał na podstawie cudzej powieści. Istotą jest podawanie adaptatora jako jedyne go autora²⁸. Ostatni wskazany rodzaj – plagiat współautorski – popełniany jest przez przetwarzanie, rozbudowywanie dzieła, które pierwotnie miało kilku współtwórców, a następnie przedstawianie go jako stworzonego samodzielnie. Ten typ traktowany może być jako forma autoplagiatu²⁹.

3. Plagiat jako naruszenie prawa do autorstwa utworu

Przedstawienie zasad odpowiedzialności prawnej z tytułu plagiatu poprzedzić należy kilkoma uwagami z zakresu systematyki prawa autorskiego. Po pierwsze wyjaśnić, że zgodnie z art. 1 pr.aut. przedmiotem ochrony prawa autorskiego jest każdy przejaw działalności twórczej człowieka, który ma indywidualny charakter i został ustalony w jakiegokolwiek postaci. Przesłanką indywidualności przejawia się w oryginalności dzieła, właściwościach, które sprawiają, że jest ono niepowtarzalne, autentyczne, nie zostało oparte na wzorach, a stworzone samodzielnie. Odsyła także do osoby twórcy, przypisując dany utwór konkretnej osobie, potwierdzając węzeł autorstwa³⁰. Ustalenie dzieła oznacza jego uzewnętrznienie, stworzenie podmiotom innym niż twórca możliwości zapoznania się z utworem. W polskim systemie prawa dla objęcia utworu ochroną autorskoprawną nie jest wymagane wytworzenie nośnika materialnego, a więc spisanie go na kartach papieru czy przedstawienie w wersji elektronicznej. Utwór staje się przedmiotem prawa autorskiego w momencie, gdy przybiera jakąkolwiek postać, chociażby nietrwałą, jednak na tyle stabilną, by cechy i treść utworu wywierały efekt artystyczny³¹. Ochrona prawna przysługuje utworowi

²⁸ J. Górski, dz. cyt., s. 299; J. Sieńczyło-Chlabicz, *Odpowiedzialność nauczycieli akademickich...*, dz. cyt., s. 137.

²⁹ G. Sołtysiak, dz. cyt., s. 13.

³⁰ *Prawo własności intelektualnej*, red. J. Sieńczyło-Chlabicz, Warszawa 2011, s. 43.

³¹ Wyrok SN z dnia 18 czerwca 2003 r., II CKN 269/01, OSNC 2004, Nr 9, poz. 142, s. 65.

niezależenie od jego wartości, przeznaczenia czy sposobu wyrażenia dzieła. Tak samo chroniona jest twórczość Henryka Sienkiewicza, Wisławy Szymborskiej, Katarzyny Grocholi czy twórców nieznanych szerszej publiczności, tworzących jedynie do szuflady. Z powyższego wynika, że utwór stanowi bardzo szeroką kategorię. Prawodawca w art. 1 ust. 2 pr.aut. zawarł przykładową jej egzemplifikację. Zaliczył do niej m.in. utwory wyrażone słowem, symbolami matematycznymi, znakami graficznymi (literackie, publicystyczne, naukowe, kartograficzne oraz programy komputerowe), utwory plastyczne, fotograficzne, lutnicze, wzornictwa przemysłowego, architektoniczne, muzyczne, sceniczne, choreograficzne i pantomimiczne. Należy zauważyć, że wszystkie mogą być przedmiotem plagiatu.

Przesłanki wskazane w art. 1 pr.aut. weryfikowane muszą być także w stosunku do przedmiotu zapożyczenia. Każdorazowo należy ustalić, czy działania plagiatora ukierunkowane zostały na utwór lub jego fragmenty, sprawdzić, czy nie doszło do przejścia jedynie elementów, które mocą innych przepisów zostały wyłączone spod ochrony autorskoprawnej. Podkreślić należy, że ochroną wynikającą z przepisów ustawy o prawie autorskim objęty jest wyłącznie sposób wyrażenia dzieła, jego forma, nie zaś pomysły, idee, zasady działania w nim zawarte³². Ponadto w art. 4 pr.aut. prawodawca wskazał, że utworu nie stanowią takie rezultaty działalności ludzkiej, jak: akty normatywne lub ich urzędowe projekty; urzędowe dokumenty, materiały, znaki i symbole; opublikowane opisy patentowe lub ochronne; proste informacje prasowe. Dodatkowy katalog zapożyczeń, które nie wkraczają w sferę praw autorskich, buduje doktryna i judykatura. Przyjmują, że m.in. przejście tematu, tytułu, nazwisk bohaterów³³, wykorzystanie zdarzeń historycznych, krajobrazu, tzn. tych elementów, które dzięki nauce, historii czy naturze są powszechnie dostępne³⁴, nie narusza prawa autorskiego. O plagiacie nie może być także mowy, gdy podobieństwa pomiędzy utworami sprowadzają się do sięgania po analogiczne materiały

³² Art. 1 ust. 21 pr.aut.

³³ Wyrok SN z dnia 16 lutego 1962 r., II CR 528/71, niepubl.

³⁴ M. Szaciński, dz. cyt., s. 28.

źródłowe³⁵. Ochrona przewidziana prawem autorskim nie rozciąga się ponadto na proces twórczy, metodę twórczą czy technikę zastosowaną w czasie tworzenia dzieła³⁶. Chociaż wymienione powyżej kategorie nie podlegają ochronie, to stanowią istotne przesłanki pozwalające określić stopień podobieństwa dzieł. Im więcej zbieżności, tym większe prawdopodobieństwo popełnienia plagiatu³⁷. Podsumowując, raz jeszcze podkreślenia wymaga fakt, że do plagiatu dochodzi jedynie w przypadku przywłaszczenia autorstwa twórczych elementów dzieła³⁸.

Po drugie, stwierdzić należy, że prawa autorskie co do zasady przysługują twórcy. Domniemywa się, że jest nim osoba, której nazwisko w tym charakterze uwidoczniło na egzemplarzach utworu lub której autorstwo podano do publicznej wiadomości w jakikolwiek inny sposób w związku z rozpowszechnianiem utworu³⁹. Twórcą może być każdy człowiek, nawet osoba pozbawiona zdolności do czynności prawnych, a zatem nieletnia czy np. pozbawiona pełni władz umysłowych. Jego uprawnienia względem utworu podzielić można na autorskie prawa osobiste oraz autorskie prawa majątkowe. Pierwszą grupę stanowią prawa, które warunkują zachowanie więzi twórcy z utworem. Są nieprzenoszalne, co oznacza, że nie można ich zbyć ani w drodze umowy, ani dziedziczenia. Nie wygasają po śmierci twórcy, lecz trwają wiecznie. Przykładowe ich wyliczenie zawiera art. 16 pr.aut. W katalogu tym znajdują się: prawo do autorstwa utworu, do oznaczenia utworu swoim nazwiskiem lub pseudonimem albo do udostępniania go anonimowo, do nienaruszalności treści i formy utworu oraz do jego rzetelnego wykorzystania, do decydowania o pierwszym udostępnieniu utworu publiczności, do nadzoru nad sposobem korzystania z utworu. Druga grupa, do której zalicza się prawo do korzystania, rozporządzania

³⁵ K. Gienas, *Odpowiedzialność karna*, [w:] *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych Komentarz*, red. E. Ferenc-Szydełko, Warszawa 2011, s. 738–739.

³⁶ Wyrok NSA z dnia 8 marca 2000 r., I SA/Lu 1692/98, Lex nr 40746.

³⁷ M.M. Bieczyński, dz. cyt., s. 21.

³⁸ J. Barta, dz. cyt., s. 59; J. Sieńczyło-Chlabicz, *Odpowiedzialność nauczycieli akademickich...*, dz. cyt., s. 135.

³⁹ Art. 8 ust. 1–2 pr.aut.

i wynagrodzenia z tytułu korzystania z utworu, to autorskie prawa majątkowe. Dzięki nim twórca może osiągać korzyści majątkowe, poszerzać zakres odbiorców swojego dzieła. Z faktu posiadania przez twórcę monopolu autorskoprawnego wynika przysługująca mu wyłączność dysponowania prawami autorskimi. Trwa ona do momentu upływu 70 lat, liczonych co do zasady od śmierci twórcy⁴⁰. Po tym czasie dzieła przechodzą do domeny publicznej, można korzystać z nich bez zgody autora. Wygaśnięcie autorskich praw majątkowych nie zwalnia z obowiązku poszanowania autorskich praw osobistych. Oznacza to, że przestępstwo plagiatu popełnione może być także w stosunku do dzieł, co do których ustały autorskie prawa majątkowe.

Po trzecie i najważniejsze, znać należy, że istotę plagiatu stanowi naruszenie prawa do autorstwa utworu⁴¹. Plagiat dotyczy sytuacji, gdy ktoś inny przypisuje sobie miano twórcy, wkracza w zakres prawa do ojcostwa dzieła. Ma ono dwa aspekty. Postać pozytywna prawa do ojcostwa wynika z prawa decydowania o oznaczaniu dzieła swoim imieniem, nazwiskiem czy pseudonimem, wymaga zachowania wybranej przez twórcę formy przez rozpowszechniających, jak również korzystających z utworu w ramach dozwolonego użytku. Postać negatywną prawa do autorstwa wyraża zakaz przywłaszczania sobie autorstwa dzieła. Uzasadnia on działania autora skierowane przeciwko plagiatorom⁴². Bez wątplenia przywłaszczenie autorstwa utworu pozostaje w sprzeczności z zasadą poszanowania i innych autorskich praw osobistych twórcy, w tym prawa do oznaczania utworu swoim imieniem, nazwiskiem, rozpowszechniania go anonimowo lub pod pseudonimem, jak również prawa do integralności utworu. Ponadto działania plagiatora wkraczają w zakres autorskich praw majątkowych, w tym prawa do wyłącznego rozporządzania utworem. Ich ochrona wynika jednak z odrębnych przepisów prawa⁴³.

⁴⁰ Art. 36 pr.aut.

⁴¹ J. Barta, dz. cyt., s. 59.

⁴² J. Sierńczyło-Chlabicz, *Odpowiedzialność nauczycieli akademickich...*, dz. cyt., s. 135.

⁴³ Por.: art. 79 pr.aut.

4. Odpowiedzialność cywilna z tytułu popełnienia plagiatu

Twórca, którego autorskie prawa osobiste zostały zagrożone cudzym działaniem, może żądać ochrony prawnej. Powództwo wnoszone jest przeciwko osobie, która naruszyła prawa autorskie (plagiatorowi). Zgodnie z art. 422 k.c. za szkodę odpowiedzialny jest jednak nie tylko ten, kto ją bezpośrednio wyrządził, lecz także ten, kto świadomie skorzystał z wyrządzonej komuś szkody. Wraz z plagiatorem solidarnie odpowiadać może m.in. wydawca – podmiot zajmujący się rozpowszechnianiem dzieła⁴⁴.

Legitymacja czynna, czyli prawo do wniesienia powództwa, przysługuje jedynie twórcy (współtwórcom) utworu. Wyjątek od tej zasady zachodzi, gdy twórca nie ujawnił swojego autorstwa, występuje anonimowo, pod pseudonimem bądź zdecyduje się na oznaczenie utworu inicjałami. W takiej sytuacji w wykonywaniu praw autorskich zastępuje go wydawca lub producent albo właściwa organizacja zbiorowego zarządzania prawami autorskimi⁴⁵. Jak już wspomniano, autorskie prawa osobiste jako wieczne nie wygasają wraz ze śmiercią twórcy⁴⁶. Oznacza to, że popełnienie plagiatu można stwierdzić także w stosunku do dzieł, których autor nie żyje, niezależnie od faktu, jak wiele czasu upłynęło od tego zdarzenia⁴⁷. Jeżeli twórca nie wyrazi innej woli, po jego śmierci z powództwem o ochronę autorskich praw osobistych może wystąpić małżonek, a w sytuacji jego braku kolejno: zstępni, rodzice, rodzeństwo, zstępni rodzeństwa⁴⁸.

Twórcy, którego autorskie prawa osobiste zostały naruszone, przysługują roszczenia niemajątkowe i majątkowe. Do pierwszej

⁴⁴ Wyrok SN z dnia 8 czerwca 1957 r., I CR 802/56, Lex nr 560727; Wyrok SA w Poznaniu z dnia 20 sierpnia 2008 r., I ACa 529/08, Lex nr 499201; zob. także: A. Drzewiecki, *Ochrona autorskich praw osobistych*, [w:] *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych Komentarz*, red. E. Ferenc-Szydełko, Warszawa 2011, s. 463.

⁴⁵ Art. 8 ust. 3 pr.aut; A. Drzewiecki, dz. cyt., s. 459.

⁴⁶ Art. 16 pr.aut.

⁴⁷ S. Stanisławska-Kloc, *Plagiat – zagrożenia dla autorstwa XXI w.*, [w:] *Dobra osobiste w XXI wieku Nowe wartości, zasady, technologie*, red. J. Balcarczyk, Warszawa 2012, s. 330.

⁴⁸ Art. 78 ust. 2 pr.aut.

kategorii zalicza się roszczenie o zaniechanie działań naruszających dobra osobiste oraz roszczenie o usunięcie skutków naruszenia, w szczególności żądanie złożenia publicznego oświadczenia odpowiedniej treści i formie. Przepis ten nie wyklucza złożenia oświadczenia, które dotrze jedynie do określonego grona odbiorców⁴⁹. Innymi przykładami środków orzekanych przez polskie sądy w celu usunięcia skutków naruszenia są m.in.: nakaz ogłoszenia o wyroku w czasopiśmie albo innych środkach przekazu⁵⁰, zobowiązanie do ponownego opublikowania dzieła bez wprowadzonych przez naruszającego zmian lub zniekształceń⁵¹, dokonanie odpowiednich zmian we wszystkich egzemplarzach dzieła⁵², zniszczenie istniejących egzemplarzy dzieła⁵³, wycofanie książek z obrotu, egzemplarzy z bibliotek, usunięcie ze strony internetowej⁵⁴. W ramach drugiej kategorii środków, które przysługują wyłącznie w sytuacji zawinionego naruszenia praw autora, należy wyróżnić roszczenie o zadośćuczynienie oraz roszczenie o zapłatę odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny⁵⁵. Mają one charakter alternatywny, nie mogą być dochodzone łącznie⁵⁶.

Odpowiedzialność z tytułu popełnienia plagiatu ma charakter obiektywny. Jest niezależna od winy, istnienia dobrej lub złej wiary po stronie naruszającego. Okoliczności te mogą mieć natomiast wpływ na dobór środków, które orzeknie sąd jako właściwe do usunięcia skutków naruszenia⁵⁷.

⁴⁹ A. Drzewiecki, dz. cyt., s. 470.

⁵⁰ Wyrok SN z dnia 9 października 1974 r., I CR 495/74, Lex nr 64148.; Wyrok SN z dnia 18 listopada 1960 r., I CR 234/60, OSNC 1961, Nr 4, poz. 124; Wyrok SN z dnia 21 grudnia 1979 r., I CR 434/79, OSNCP 1980, Nr 9, poz. 171.

⁵¹ Wyrok SN z dnia 31 października 1975 r., I CR 624/75, OSNCP 1976, z. 11, poz. 247.

⁵² Wyrok SN z dnia 30 grudnia 1970 r., I CR 553/70, OSNCP 1971, z. 10, poz. 175.

⁵³ Wyrok SN z dnia 8 lutego 1958 r., I CR 658/57; SN z 19 IX 1975 R., I CR 483/75; Wyrok SN z dnia 11 stycznia 1979 r., I CR 393/78, Lex nr 64058; Wyrok SN z dnia 22 października 1974 r., II CR 406/74, OSNCP 1975, Nr 10–11, poz. 153.

⁵⁴ S. Stanisławska-Kloc, *Plagiat – zagrożenia dla autorstwa XXI w.*..., dz. cyt., s. 330.

⁵⁵ Art. 78 ust. 1 pr.aut.

⁵⁶ A. Drzewiecki, dz. cyt., s. 482.

⁵⁷ Wyrok SN z dnia 11 stycznia 1979 r., I CR 393/78, Lex nr 64058.

5. Odpowiedzialność karna z tytułu popełnienia plagiatu

Plagiat stanowi również przestępstwo określone w regulacji art. 115 pr.aut., formę „złodziejstwa intelektualnego czy artystycznego”⁵⁸. Jest ono ścigane z urzędu. Każdy ma społeczny obowiązek zawiadomienia o plagiacie, w szczególny sposób dotyczy on instytucji państwowych i samorządowych, które w związku ze swą działalnością dowiedziały się o popełnieniu przestępstwa⁵⁹. Zawiadomienie prokuratury lub policji o wykryciu przywłaszczenia autorstwa powoduje, że organy te będą prowadzić postępowanie przygotowawcze oraz wniosą akt oskarżenia przeciwko plagiatorowi⁶⁰.

Istotę omawianego przestępstwa stanowi przywłaszczenie autorstwa, a zatem bezprawne wskazywanie siebie jako twórcy utworu. Przestępstwo to ma charakter wieloodmianowy. Czynność sprawcza może polegać m.in. na twierdzeniu, że jest się autorem całości lub części cudzego utworu, albo na wprowadzaniu w błąd co do autorstwa całości lub części cudzego utworu⁶¹. Przestępstwo plagiatu w postaci przywłaszczenia autorstwa może być popełniane wyłącznie z działania z zamiarem bezpośrednim. Oznacza to, że sprawca świadomie podaje się za autora cudzego utworu. W przypadku wprowadzenia w błąd sprawca może działać zarówno z zamiarem bezpośrednim, jak i ewentualnym, a zatem jedynie godzić się na to, że w wyniku błędu zostanie uznany za autora. Czyn zabroniony może być popełniony tak przez działanie – wskazywanie swojej osoby jako twórcy, jaki i przez zaniechanie sprostowania popełnionego błędu w oznaczeniu autorstwa dzieła⁶². Przywłaszczenie autorstwa musi następować na własną korzyść. Nie ma przy tym znaczenia, w jakim celu sprawca dopuszcza się plagiatu, może czynić to zarówno, by osiągnąć korzyść majątkową, jak i jedynie, by zyskać prestiż, uznanie w środowisku artystycznym⁶³. Stwierdzenie popełnienia

⁵⁸ J. Barta, dz. cyt., s. 45.

⁵⁹ Art. 304 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 1997 r. Nr 89 poz. 555.

⁶⁰ S. Stanisławska-Kloc, *Plagiat – zagrożenia dla autorstwa XXI w...*, dz. cyt., s. 331.

⁶¹ Z. Cwiąkalski, dz. cyt., s. 724–725.

⁶² Tamże, s. 728.

⁶³ K. Gienas, dz. cyt., s. 739.

plagiatu nie jest zależne także od faktu, czy twórca poniósł szkodę majątkową⁶⁴.

Przestępstwo określone art. 115 ust. 1 pr.aut. zagrożone jest sankcją grzywny, kary ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 3. Kara grzywny wymierzana jest w stawkach dziennych. Najniższa liczba stawek wynosi 10, najwyższa 540. Wysokość stawki dziennej ustalana jest w granicach od 10 do 2000 zł⁶⁵. Iloczyn obu wskaźników może być więc wysoki. Kara ograniczenia wolności wymierzana jest w miesiącach – od jednego do 12 miesięcy. Polega na wykonywaniu nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne, w wymiarze od 20 do 40 godzin w skali miesiąca. W czasie odbywania kary ograniczenia wolności skazany nie może bez zgody sądu zmieniać miejsca stałego pobytu, ponadto ma obowiązek udzielania wyjaśnień dotyczących przebiegu odbywania kary. W stosunku do osoby zatrudnionej sąd może orzec potrącenie od 10 do 25% wynagrodzenia za pracę na wskazany cel społeczny⁶⁶. Kara pozbawienia wolności wymierzana jest w miesiącach i latach⁶⁷, trwa najkrócej jeden miesiąc, najdłużej trzy lata⁶⁸. Biorąc pod uwagę powyższe zasady określania sankcji karnych, należy stwierdzić, że popełnienie plagiatu wiązać się może z wysoką dolegliwością dla plagiatora. Ponadto zauważyć można widoczną tendencją jej ostrzeżenia przez ustawodawcę. Na gruncie poprzednio obowiązującej ustawy z 1952 roku plagiat zagrożony był karą aresztu do lat 2 i grzywny do 50 000 zł albo jednej z tych kar⁶⁹, natomiast na mocy wcześniejszej regulacji z 1926 roku karą grzywny do 10 000 zł oraz aresztu do roku⁷⁰.

⁶⁴ J. Barta, dz. cyt., s. 61.

⁶⁵ Art. 33 § 1 i 3 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553 (dalej: k.k.).

⁶⁶ Art. 34 i 35 k.k.

⁶⁷ Art. 37 k.k.

⁶⁸ Art. 115 ust. 1 pr.aut.

⁶⁹ Art. 59 § 1 ustawy z dnia 10 lipca 1952 r. o prawie autorskim (Dz.U. Nr 34, poz. 234).

⁷⁰ Art. 63 ustawy z dnia 29 marca 1926 r. o prawie autorskim (Dz.U. z 1935 r. Nr 36, poz. 260).

6. Przedawnienie odpowiedzialności prawnej z tytułu popełnienia plagiatu

Cywilnoprawne roszczenia majątkowe, które wynikają z naruszenia autorskich praw osobistych, przedawniają się na zasadach ogólnych przewidzianych w kodeksie cywilnym, a zatem z upływem 10 lat⁷¹. Karalność plagiatu jako przestępstwa ściganego z oskarżenia publicznego ustaje po pięciu latach od czasu jego popełnienia⁷².

Zauważyć należy, że określenie momentu, w którym został dokonany plagiat, może budzić problemy. Należy przyjąć, że jest nim chwila, gdy plagiator osiągnie cel swojego działania, a więc gdy wiadomość o jego (przywłaszczonym) autorstwie dotrze do publiczności. Powinno się odrzucić pogląd, że przypisanie sobie autorstwa dzieła następuje w momencie podjęcia przez plagiatora działania realizującego jego intencję – w chwili ustalenia utworu. Założenie to pozostawałoby w sprzeczności z celem ochrony autorskoprawnej, która z punktu widzenia interesów twórcy ma zapewniać mu status autora, gwarantować należne korzyści majątkowe czy uznanie odbiorców. Ponadto przyjęcie koncepcji „czasu działania” umożliwiłoby plagiatorom uchylanie się od odpowiedzialności przez wstrzymywanie się z rozpowszechnianiem dzieła⁷³. Uznać więc można, że odpowiedzialność za plagiat powstaje w momencie, gdy plagiator występuje jako autor utworu chociażby wobec jednej osoby⁷⁴. W przypadku utworów literackich będzie to np. moment przeczytania fragmentów na spotkaniu autorskim, opublikowania utworu przez wydawnictwo czy umieszczenia go w Internecie.

7. Odpowiedzialność etyczna

Omówione powyżej zasady odpowiedzialności prawnej z tytułu popełnienia plagiatu mają charakter powszechnie obowiązujący. Oprócz nich w wielu kręgach zawodowych wprowadzane są regulacje

⁷¹ Art. 118 k.c.

⁷² Art. 101 § 1 pkt 4 k.k.

⁷³ A. Szewc, dz. cyt., s. 46.

⁷⁴ A. Jędrzejewska, dz. cyt., s. 127.

dyscyplinarne⁷⁵. Pomimo że odpowiedzialność z tytułu przywłaszczenia autorstwa rozważana może być na gruncie przepisów prawa, w pierwszej kolejności odnosić należy ją do norm moralnych. Oprócz postępowania sądowego, nagłośnienia sprawy plagiator traci najbardziej w oczach swojego środowiska i opinii publicznej. Jego zachowanie oceniane jest jako niebudzące szacunku. Jak zauważył Józef Górski, w przypadku plagiatu chodzi o prawdziwych lub rzekomych intelektualistów, którym w największym stopniu powinno zależeć na dobrej opinii, przejrzystości postępowania⁷⁶. Często drobne sprawy powodują zastrzeżenia co do rzetelności, warsztatu danego autora. Odzyskać szacunek jest najtrudniej, proces rehabilitacji trwa zazwyczaj latami.

8. Plagiat a cytat, inspiracja i opracowanie utworu innego twórcy

Przedstawiając zasady odpowiedzialności prawnej z tytułu popełnienia plagiatu, nie można pominąć faktu, że twórczość każdego rodzaju pozostaje w związku z dorobkiem innych autorów, jest nawiązaniem do zastanego stanu wiedzy i sztuki, który może stanowić dalszą inspirację, punkt odniesienia dla nowych dzieł.

Po pierwsze podkreślić należy, że prawo dopuszcza korzystanie z cudzego utworu, bez konieczności uzyskania zgody twórcy, o ile nie narusza ono praw autora. W zakresie uzasadnionym wyjaśnianiem, analizą krytyczną, nauczaniem lub prawami gatunku twórczości wolno przytaczać w utworach stanowiących samoistną całość urywki rozpowszechnionych utworów lub drobne utwory w całości⁷⁷. Zapożyczony utwór musi pozostawać w takich proporcjach do nowopowstałego, by nie było wątpliwości, że stworzono dzieło własne⁷⁸. Cytat ma wzbogacać, wzmacniać prowadzony tok rozumowania, być zastosowany celowo, a nie jedynie poszerzać fizyczny zakres dzieła.

⁷⁵ Por. np. art. 139–150 pr.sz.w. – odpowiedzialność dyscyplinarna nauczycieli akademickich; art. 211–226 pr.sz.w. – odpowiedzialność dyscyplinarna studentów.

⁷⁶ J. Górski, dz. cyt., s. 305.

⁷⁷ Art. 29 ust. 1 pr.aut.

⁷⁸ Wyrok SN z dnia 23 listopada 2004 r., I CK 232/04, Lex nr 157362.

Aby uniknąć zarzutu plagiatu, konieczne jest właściwe oznaczenie wykorzystywanych fragmentów. Warunkami legalności cytatu są oznaczenie cytowanego utworu oraz wskazanie źródła. Pierwszy sprowadza się do stosowania znaku cudzysłowu czy wyróżniania tekstu innego autora przez zastosowanie np. innej czcionki, kursywy. Drugi wynika wprost z ustawy. Artykuł 34 pr.aut. stanowi, że można korzystać z utworów w granicach dozwolonego użytku pod warunkiem wymienienia imienia i nazwiska twórcy oraz źródła. Tworzenie przypisów powinno uwzględniać istniejące możliwości. Tak więc jeżeli np. ustalenie osoby twórcy nie jest możliwe, to powyższy wymóg spełnia podanie informacji, że cytat pochodzi z anonimowego źródła⁷⁹, w przypadku stron WWW – podanie linku do wykorzystanego tekstu. Niespełnienie warunku oznaczenia cytatu co do zasady będzie skutkowało popełnieniem plagiatu. Braki jedynie w zakresie wskazania autora i źródła mogą prowadzić do postawiania zarzutów naruszenia zasad cytowania, nierzetelności w przygotowaniu pracy⁸⁰. Dodać należy, że twórca nie może skutecznie sprzeciwić się cytowaniu jego utworu, jeżeli jest ono dokonane w warunkach przewidzianych w art. 29 i 34 pr. aut. Jednostronne oświadczenie umieszczane na egzemplarzach utworu, że nie zezwala na cytowanie lub wyraźnie go zabrania, nie ma mocy prawnie wiążącej⁸¹.

Plagiatowanie odróżniać należy także od tworzenia utworów inspirowanych i opracowań, w tym tłumaczeń, przeróbek, adaptacji. Dokonując gradacji ze względu na stopień zapożyczeń, uporządkować należałoby je według kolejności: utwór inspirowany – opracowanie – plagiat. Inny jest przede wszystkim cel ich tworzenia – w wypadku opracowania jest nim chęć poszerzenia zakresu oddziaływania istniejącego dzieła, w przypadku plagiatu natomiast przypisanie sobie autorstwa cudzego utworu, chęć zamaskowania faktu istnienia dzieła pierwotnego⁸². Gdy twórca przywłaszcza sobie autorstwo całego utworu, bez wskazania, że powstał utwór zależny,

⁷⁹ Tamże.

⁸⁰ S. Stanisławska-Kloc, *Plagiat i autoplgiat...*, dz. cyt., s. 3.

⁸¹ Taż, *Zasady wykorzystywania cudzych utworów: prawo autorskie i dobre obyczaje (etyka cytatu)*, „Diametros” 2009, nr 19, s. 166.

⁸² J. Barta, dz. cyt., s. 48.

mamy do czynienia z plagiatem⁸³. Istotą utworu inspirowanego jest zaczerpnięcie tylko wątku cudzego utworu⁸⁴. Jeżeli twórczość zostaje jedynie podbudowana przez cudze dzieło, powstaje pod jego emocjonalnym wpływem, a autor nie przejmuje treści ani formy, to uznać należy, że stworzył utwór samoistny⁸⁵.

Specyficzną kategorią, dostrzeganą także przez polską doktrynę i orzecznictwo, jest tzw. twórczość paralelna. Dotyczy zjawiska tworzenia przez odrębnych twórców prawie identycznych dzieł. Zgodnie z wyrokiem Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 15 września 1995 roku plagiatem nie jest dzieło, które powstaje w wyniku zupełnie odrębnego, niezależnego procesu twórczego, nawet jeżeli ma formę i treść bardzo zbliżoną do innego utworu. Możliwe są sytuacje, aczkolwiek wyjątkowe, w których dwóch twórców, niezależnie od siebie, wykorzystuje ten sam pomysł i opracowuje go przy użyciu bardzo zbliżonych środków artystycznych, zwłaszcza jeżeli dotyczą tego samego albo zbliżonych tematów⁸⁶.

9. Wnioski końcowe

Poczynione powyżej uwagi pozwalają stwierdzić, że obowiązujące regulacje prawne stwarzają gwarancje ochrony praw autorskich. Możliwe jest egzekwowanie poszanowania statutu twórcy dzieła. Wydaje się przy tym, że postawa szacunku dla twórczości wynikać powinna nie ze strachu przed sankcją, lecz być kształtowana przez dobre zwyczaje w środowiskach artystycznych, edukowanie w zakresie zasad korzystania z dorobku intelektualnego innych osób. Pozwoliłoby to unikać plagiatów w literaturze, jak i innych dziedzinach sztuki. Bez wątpienia, zgodnie z łacińską paremią *ignorantia iuris nocet* ('nieznajomość prawa szkodzi'), ich nieznajomość powodować może poważne konsekwencje prawne, a także w dalszej mierze następstwa natury zawodowej.

⁸³ J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie*, Warszawa 2013, s. 70.

⁸⁴ Wyrok SN z dnia 31 grudnia 1974 r., I CR 659/74, Lex nr 64198.

⁸⁵ Wyrok SN z dnia 10 maja 1963 r., II CR 128/63, Lex nr 63635.

⁸⁶ I ACr 620/95, Lex nr 62623.

Summary

Legal liability for committing plagiarism

Even though plagiarism is commonly considered the most serious copyright infringement, it is rarely a subject of legal reflection. The notion of “plagiarism” is not often used in legal regulations and verdicts. The scope of its meaning results from the analysis of the legacy of the Polish doctrine and judiciary’s representatives. It seems surprising that, although plagiarism is colloquially most often associated with literary output, the majority of heretofore presented reflections is focused on scientific, musical or visual art works. This text focuses on the subject of plagiarism in literature and the definition of legal liability for appropriation of authorship in view of the current copyright system.